

O'ZBEK TILIDAGI METAFORALARNING LINGVOMADANIY MAZMUNI VA ULARNING MILLIY TAFAKKURDAGI O'RNI

Nazarov Islombek

Qo'qon universiteti, Andijon filiali, Filologiya va tillarni o'qitish (ingliz tili) yo'nalishi,
2-bosqich talabasi

islombeknazarov27@gmail.com

ORCID: [0009-0000-7391-9972](https://orcid.org/0009-0000-7391-9972)

Imomnazarova Mavluda

Qo'qon universiteti, Andijon filiali, Filologiya va tillarni o'qitish (ingliz tili) yo'nalishi,
2-bosqich talabasi

imomnazarovamavluda055@gmail.com

Abdullayeva Robiya

Qo'qon universiteti, Andijon filiali, Filologiya va tillarni o'qitish (ingliz tili) yo'nalishi,
2-bosqich talabasi

robiyaabdullayeva0821@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu tezis o'zbek tilida uchraydigan metaforik birliklarni lingvomadaniy yondashuv asosida o'rganishga bag'ishlanadi. Metafora nafaqat badiiy vosita, balki xalq tafakkuri, dunyoqarashi va milliy qadriyatlarini ifodalaydigan lingvomadaniy hodisa sifatida e'tirof etiladi. Tadqiqotda metaforalarning struktur-semantik xususiyatlari, ularning milliy mentalitet bilan bog'liqligi hamda xalqning hayot tarzi, tabiiy muhit va tarixiy tajribasi bilan qanday shakllanishi yoritilgan. Shuningdek, o'zbek adabiyoti va folklor namunalari misolida metaforalar orqali ifodalangan ramziy ma'nolar tahlil qilingan. Metaforalarning insonning emotsional holati, ijtimoiy qarashlari va kommunikativ ehtiyojini aks ettirishdagi vazifasi alohida ko'rib chiqiladi. O'zbek tilidagi metaforalarning ko'p qismi tabiatga, oila qadriyatlariga, kundalik hayotga va ijtimoiy munosabatlarga asoslanishi milliy madaniyatning tilga chambarchas singib ketganligini ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari metaforalarning lingvomadaniy mazmunini ochish va ularni tarjima, leksikografiya hamda til o'qitish jarayonida samarali qo'llash imkoniyatlarini ko'rsatadi.

***Kalit so'zlar:** Metafora, lingvomadaniyat, milliy tafakkur, obrazlilik, semantika, ramziylik, madaniy konnotatsiya.*

Kirish

Tilning badiiy va obrazli qatlamini shakllantiruvchi vositalar orasida metafora alohida o'rin tutadi. Metafora orqali xalqning dunyoni idrok etish tarzi, ijtimoiy qadriyatlari, hissiy

kechinmalari va madaniy tajribasi til birliklarida mujassam bo'ladi. O'zbek tili milliy mentalitetni aks ettiruvchi boy metaforik tizimga ega bo'lib, undagi metaforalar asrlar davomida shakllangan xalq tafakkuri mahsulidir. Lingvomadaniy yondashuv metaforani oddiy badiiy tasvir vositasi sifatida emas, balki madaniy xotiraning muhim elementi sifatida o'rganishga imkon beradi. O'zbek xalqining tabiat bilan uyg'un yashash tarzi, oilani muqaddas qadriyat sifatida ko'rishi, ijtimoiy hamjihatlikka intilishi ko'plab metaforalarda o'z ifodasini topadi. Masalan, "ko'ngli keng", "yuragi tog'dek", "ko'ngli oppoq" kabi metaforalar xalqning axloqiy mezonlarini ramziy tarzda ifodalaydi. Ushbu tadqiqot o'zbek tilidagi metaforalarni lingvomadaniy nuqtai nazardan tahlil qilish, ularning semantik xususiyatlarini ochib berish va xalq mentalitetini aks ettirishdagi o'rnini aniqlashni maqsad qiladi.

Asosiy qism

Metafora tilning eng qadimiy va obrazli birliklaridan biri bo'lib, uning lingvomadaniy tadqiqi til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ochib beradi. O'zbek tilidagi metaforalar asosan xalq hayot tarzi, tabiatga munosabati, tarixiy tajriba va ijtimoiy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liq. Ular insonning ichki kechinmasini ifodalashda kuchli estetik vosita bo'lib xizmat qiladi. Lingvomadaniy yondashuv metaforalarning yashirin semantik qatlamlarini ochishga va ularning ramziy mazmunini aniqlashga yordam beradi. O'zbek metaforalari ko'pincha tabiat obrazlariga tayanadi. Masalan, "yuragi muzlab ketdi", "ko'ngli bahordek ochildi", "ko'zlari chaqnadi" kabi iboralar insonning hissiy holatini tabiat hodisalari orqali ifodalaydi. Bu xalqning tabiat bilan uyg'un yashash an'anasi bilan bog'liq bo'lib, o'zbek mentalitetida tabiat obrazlari juda muhim o'rin tutadi. Quyosh, tog', daraxt, suv singari obrazlarning ko'plab metaforalarda uchrashi ham shundan dalolat beradi.

Oila bilan bog'liq metaforalar ham o'zbek tilida keng tarqalgan. "Oila daraxti", "ota tog'dek suyanchiq", "ona quyosh", "aka devordek" kabi metaforalar oilaning muqaddas qadriyat sifatidagi o'rnini ko'rsatadi. Bu birliklar o'zbek xalqining ijtimoiy hayotida oila institutining ustuvorligini hamda ma'naviy qadriyatlarning mustahkamligini ifodalaydi. Yana bir muhim qatlam — axloqiy metaforalar bo'lib, ular xalqning dunyoqarashi va ma'naviy talablarini aks ettiradi. "Ko'ngli toza", "ko'ngli yorug'", "niyati qora" kabi metaforalarda "yorug'lik" yaxshilikning, "qorong'ilik" esa yomonlikning ramziga aylangan. Bu esa xalq tafakkurida axloqiy tasniflarning ramziy ko'rinishda ifodalanishini ko'rsatadi.

Folklor va og'zaki ijod namunalari metaforalarning shakllanishida alohida ahamiyatga ega. Maqollar va matallarda metaforaning ko'plab xilma-xil ko'rinishlari uchraydi: "Ko'ngil ko'lda emas, elda", "Yurakdan chiqqan so'z yurakka boradi". Bu birliklar xalqning kommunikativ madaniyati va ijtimoiy munosabatlarini aks ettiradi.

Lingvomadaniy nuqtai nazardan, metaforalarning tarjimasini ham muhim masala hisoblanadi. Chunki ularning mazmuni faqat lug'aviy ma'no bilan emas, balki milliy-madaniy

konnotatsiyalar bilan ham belgilanadi. O'zbek tilidagi ko'plab metaforalar boshqa tillarga to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinganda ma'no yo'qolishi yoki noto'g'ri talqin qilinishi mumkin. Bu holat tarjimonning madaniy kompetensiyasini talab qiladi. Shu sababli, o'zbek metaforalarini lingvomadaniyat nuqtai nazaridan o'rganish ularning semantik boyligini, ramziy mazmunini va milliy ongdagi o'rnini aniqlashga yordam beradi. Bu esa til o'qitish, tarjima amaliyoti va leksikografik ishlarda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

O'zbek tilidagi metaforik birliklarning lingvomadaniy tahlili ularning nafaqat badiiy-estetik vosita, balki xalqning milliy tafakkuri, qadriyatlari va ijtimoiy hayotini aks ettiruvchi muhim til elementi ekanini ko'rsatadi. Metaforalar xalqning tabiatga munosabati, oila institutiga bergan e'tibori, axloqiy mezonlari va dunyoqarashini ramziy shaklda ifodalaydi. Tabiat obrazlariga asoslangan metaforalar xalqning tarixiy hayot tarzi bilan bog'liq bo'lsa, axloqiy va oila mavzusidagi metaforalar ma'naviy qadriyatlarning tilga singib ketganligidan dalolat beradi. Folklor, adabiyot va og'zaki nutqda uchraydigan metaforalar milliy madaniyatning uzviy qismi bo'lib, ularni lingvomadaniy talqin qilish til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni chuqurroq tushunish imkonini beradi. Tarjima jarayonida metaforalarning ramziy ma'nosi ko'pincha yo'qolib ketishi mumkinligi ularni madaniy nuqtai nazardan izohlash ehtiyojini kuchaytiradi. Shuning uchun metaforalarning lingvomadaniy mazmunini aniqlash tarjima amaliyoti, til o'rgatish metodikasi va leksikografiya sohalarida katta ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Umuman olganda, o'zbek tilidagi metaforalar milliy tafakkurning boy manbai bo'lib, ular orqali xalqning emotsional olami, ijtimoiy qarashlari va madaniy qadriyatlari ifodalanadi. Ularni ilmiy jihatdan o'rganish o'zbek tilshunosligining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, kelajak tadqiqotlar uchun ham keng imkoniyatlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yo'ldoshev, A. Til va madaniyat: lingvomadaniyat asoslari. Toshkent: Fan, 2018.
2. Karimov, B. O'zbek tili semantikasi va metafora nazariyasi. Toshkent: Muharrir, 2020.
3. Nurmonov, A. O'zbek tilining obrazlilik tizimi. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.
4. Lakoff, G., & Johnson, M. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 2003.
5. Hasanov, K. Maqollar va metaforalar: lingvomadaniy tahlil. Samarqand: Zarafshon, 2021.